

## Een walvis in de stad! Het Zoölogisch Museum, van gisteren tot morgen

Door Luc Brendonck, Laboratorium voor Aquatische Ecologie, K.U.Leuven, Debériotstraat 32, 3000 Leuven.



Het indrukwekkende skelet van de Groenlandse walvis in het Zoölogisch Museum. (c) K.U.Leuven- foto B. Vandermeulen.

-20-

De Leuvense universiteit beschikt over een indrukwekkend wetenschappelijk erfgoed, dat echter onvoldoende bekend en nauwelijks ontsloten is. Het zogeheten Zoölogisch Museum is daar een voorbeeld van. Het museum (ingang Debériotstraat) bevat een collectie met meer dan 5.000 specimens die vooral de systematiek van de dieren belicht. Deze verzameling is niet alleen van bijzonder historisch belang omdat ze is ontstaan uit collecties van de Oude Universiteit, maar is ook biologisch interessant. Wie weet dat in het midden van de stad het skelet van een Groenlandse walvis te bewonderen valt? Het wordt geflankeerd door een vrij uniek exemplaar van de coelacant, een primitieve vis die vermoedelijk deel uitmaakt van een groep die het schakelstuk vormt voor de overgang van gewervelden van het water naar landleven. Er huist ook een opgezet exemplaar van de Amerikaanse trekduif, een vogelsoort die pas honderd jaar geleden is uitgestorven. Dit is maar een greep van wat in het Zoölogisch Museum van het Zoölogisch Instituut te bewonderen valt. De museumzaal, de schikking van de collecties en de aanduidingen worden op dit moment grondig opgesmukt om beter te beantwoorden aan de huidige kennis van het dierenrijk en aan de actuele stijl van een didactisch museum. Dit is dan ook het geschikte moment om zowel de historiek, de collecties als de toekomstige plannen van deze ruimte in de verf te zetten.

### Historiek

De geschiedenis van het museum is nauw verbonden met die van het Collegium Regium, alias het Koningscollege, en met die van de universiteit zelf. Het Koningscollege werd gesticht in 1579 en onderging belangrijke renovaties in de periode 1776-1779. Het huis was oorspronkelijk bedoeld als verblijfplaats voor studenten die zich voorbereidden op het priesterschap. Na de sluiting van de Oude Leuvense Universiteit in 1797 werd het college overgedragen aan de stad, die het in 1817 ter beschikking stelde van de nieuw opgerichte Rijksuniversiteit. 24 kisten van de vroegere zoölogische collecties vonden een onderkomen in het nieuwe Kabinet voor Natuurlijke Historie. Met de steun van koning Willem I werden verzamelingen aangekocht in Engeland, Frankrijk en Duitsland. Onder prof. P.-J. van Beneden (parasitoloog), die vanaf 1851 in het Koningscollege woonde, kende de collectie een grote uitbreiding. Er waren dan ook nog behoorlijke jaarlijkse toelagen voor het betalen van een preparateur, voor het onderhoud van de stalen en voor de aankoop van uitzonderlijke stukken. Nog vóór de eerste wereldoorlog werd een nieuwe museumzaal bijgebouwd. De collectie waterzoogdieren aangebracht door prof. Van Beneden was indrukwekkend en kon de competitie met gerenommeerde musea in het buitenland doorstaan. Zijn opvolger, prof. Gilson (oceanograaf) droeg vooral bij met collecties meegebracht uit Roscoff en

Napels en verzameld tijdens zijn wereldreis langs de Fidji-eilanden. Na zijn benoeming in 1935 heeft ook prof. H.J. Koch bijkomende specimens, vooral uit Zweden en Noorwegen, aangebracht en werden ook de thematische kasten georganiseerd.

De verzameling opgezette dieren dateert overwegend uit de 19e eeuw, maar exemplaren in vloeistof bewaard zijn doorgaans van een recentere datum. De specimens werden vooral gerangschikt volgens hun plaats in het dierenrijk of opgenomen in de thema-kasten die aspecten van de vergelijkende anatomie illustreren. Deze twee benaderingen waren belangrijk voor het dierkundig onderwijs in de 19e eeuw.

De verzamelingen namen oorspronkelijk bijna het gehele gelijkvloers van het Zoölogisch Instituut in beslag. Een luchtbombardement tijdens de Tweede Wereldoorlog vernielde een groot deel van deze uitgebreide zoölogische verzamelingen en het gebouw moest gerenoveerd worden. In de jaren zestig werd omwille van plaatsgebrek een deel van het museum ingenomen voor een practicumzaal en enkele burelen. Daarbij verloor de walvis zijn centrale positie. Bij de splitsing van de universiteit in 1970 werd de resterende collectie verdeeld over de K.U.Leuven en haar zusteruniversiteit, de UCL. Zo werd ongeveer de helft van de systematische verzameling samen met een collectie zoogdierenschedels naar Louvain-la-Neuve overgebracht. De resterende ongeveer 5.000 specimens werden daarna nog aangevuld naar aanleiding van ecologische studiereizen en via talrijke schenkingen.

Prof. (zuster) M.J. Van Dyck heeft zich gedurende ongeveer 15 jaar (tot 1981) ingezet voor het onderhoud van de collecties, de renovatie van de betrokken ruimtes en het opzoeken van historische informatie over het museum. Het was tevens haar grote droom het museum in zijn oorspronkelijke bouwkundige toestand te herstellen en er een tentoonstelling in onder te brengen voor recente ontwikkelingen in de biologie, die ook voor het publiek toegankelijk zou zijn.

De grote vitrinekast achteraan in het museum en deze gericht naar de St.-Michielskerk zijn van latere datum. Zij werden opgericht onder stimulans van prof. A. De Loof. Deze laatste kast geeft een overzicht van een aantal groepen dieren die aan de basis liggen van de evolutie naar de hogere gewervelden.

## Topstukken

### De Groenlandse walvis (*Balaena mysticetus*)

De Groenlandse walvis behoort tot de balein- of baardwalvissen. Deze soort bevolkt het koude Noordpoolwater en de subarctische zeeën aan de rand van het pakijs en leeft in ondiep water dichtbij land. Met de meer dan 300 baleinplaten (baarden) in elke bovenkaakshelft filtert dit zoogdier klein zoöplankton (krill) uit het water. Het was onder andere op deze soort dat de Oostendse en Hollandse walvisvaarders jacht maakten in de 17e eeuw. De soort vormt een aantrekkelijke prooi voor walvisjagers, waardoor ze zo goed als uitgestorven is geraakt. Deze dieren zijn immers gemakkelijk te vangen en leveren per vangst grote hoeveelheden olie en balein op. Hun populatie blijkt nu echter opnieuw toe te nemen, zij het heel langzaam.



Groenlandse walvis (*Balaena mysticetus*).  
Illustratie:  
Rob van Assen -  
© ArtBoutique

Het skelet dat in het museum te bewonderen valt werd door prof. P.-J. Van Beneden vermoedelijk omstreeks 1880 aangekocht. Indrukwekkend is de grote kop die ongeveer een derde van de lichaamslengte bedraagt. De rijen baleinen ontbreken echter bij dit exemplaar. Opvallend zijn verder de vinvormige voorpoten en het feit dat de bekkengordel zeer sterk gereduceerd is. Het specimen heeft het bombardement van het Instituut tijdens de Tweede Wereldoorlog doorstaan zonder van zijn plaats te wijken.

### De Amerikaanse trekduif (*Ectopistes migratorius*)

Dit exemplaar van de uitgestorven Amerikaanse trekduif is één van de weinige opgevulde exemplaren van deze soort, en misschien het enige in België. Het is bijna niet te begrijpen dat een soort die in het begin van 1800 even talrijk was als alle andere Noord-Amerikaanse vogels samen, al begin 1900 is uitgestorven. Vóór hun uitroeiing bestond één enkele vlucht soms uit een paar miljard vogels die voor een aantal dagen op rij de hemel zwart kleurden. Hun kolonies besloegen vaak meer dan 30 km<sup>2</sup> bos en er vertoefden zoveel vogels in elke boom dat de takken soms afkraakten. Hun lekker vlees en het gemak waarmee men ze in grote aantallen kon vangen zorgden voor een bloeiende trekduifindustrie bij de Europese kolonisten. In Michigan alleen al werden per jaar meer dan één miljard duiven verhandeld. De populaties die deze commerciële periode hebben overleefd zijn er echter niet in geslaagd deze soort te redden.



De Amerikaanse trekduif (*Ectopistes migratorius*).  
Figuur Wikipedia.

### De coelacant (*Latimeria chalumnae*)

De coelacant (die tot de kwastvinnigen behoort) is een bijzondere vis, niet alleen omdat hij lange tijd als uitgestorven werd gewaand, maar ook omdat hij de overgang van water naar het eerste landleven (amfibieën) illustreert. In de gelobde en gepaarde borst- en buikvinnen komen immers vergelijkbare beentjes voor zoals aangetroffen in de ledematen van de viervoeters (Tetrapoda). De eerste amfibieën zouden tijdens het Devoon (400 miljoen jaar geleden) wellicht geëvo-



*Latimeria chalumnae.*  
Foto National Geographic



De vrij unieke en goed bewaarde coelacant in het Zoölogisch Museum. (c) K.U.Leuven-foto B. Vandermeulen.

lueerd zijn uit vissen (Rhipidistia) verwant met de coelacant. Aangezien begin vorige eeuw werd aangenomen dat coelacanten ongeveer 70 miljoen jaar geleden waren uitgestorven, was de verrassing groot toen in 1939 voor de oostkust van Zuid-Afrika een eerste levend exemplaar werd gevangen. Pas in 1954 werd een tweede vangst gemeld. In de daarop volgende jaren werden nog meerdere individuen boven gehaald. Tijdens één van de expedities van het Koninklijk Museum van Midden Afrika (Tervuren) werd onder leiding van prof. dr. D. Thys Van den Audenaerde in 1985 het exemplaar verworven dat sinds enkele jaren een onderdak kreeg in ons Zoölogisch Museum. Het is niet gekend hoeveel levende coelacanten nog voorkomen. Vangsten zijn echter zeldzaam: naar schatting waren er in 1990 in totaal slechts 200-400 individuen gevangen. Of dit op hun bijzondere zeldzaamheid duidt of op een teruggetrokken levenswijze in diep water is onbekend. Niettemin zijn er ten opzichte van deze soort beschermingsmaatregelen genomen en is particuliere handel verboden. In de Benelux worden vermoedelijk slechts een drietal exemplaren tentoongesteld.

#### Andere collecties

Het museum beschikt over meer dan 5.000 specimens die op dit moment vooral worden aangewend om het systematisch overzicht van het dierenrijk te illustreren. Ook al kan men de meeste van deze specimens niet echt als topstukken beschouwen, toch zijn een aantal van hen biologisch zeer waardevol. Zo kan je er een klauwtjesdrager zien (Onychophora), die behoort tot een groep die lange tijd werd beschouwd als de evolutieve schakel tussen de ringwormen en de geleedpotigen (met o.a. de insecten). Dit dier leeft vooral in het tropisch regenwoud en is enkel 's nachts actief waardoor het moeilijk te vinden is. De schelpencollectie is bijzonder uitgebreid en geeft een goed overzicht van zowel inheemse als tropische soorten. Er is ook een indrukwekkende collectie koralen te bewonderen. Bij de gewervelde dieren vallen onder andere de skeletten op van de grootste nog levende vogels, waaronder de struisvogel, de *Rhea* en de *Casuaris*. Ook de vroege ontwikkeling van chordaten met o.a. het lancetvisje, slijmprikken en prikken vormt een mooie didactische reeks.

#### Toekomst

De museale opstelling in de zaal was tot voor kort achterhaald en de collecties werden op verschillende manieren bedreigd (o.a. uitdampen van bewaarmiddelstof en diefstal). Sommige aanduidingen waren onleesbaar geworden of beantwoordden niet meer aan de meest recente inzichten van dierkundige systematiek. Verschillende recipiënten waren bovendien sinds geruime tijd beschadigd. Daarom werd in 2005 door het Departement Biologie een dossier ingediend met de plannen voor renovatie van deze museumzaal en (eerder kleinschalige) aanpassingen aan de voorstelling van de collecties. Op dit ogenblik is de verlichting grotendeels vernieuwd, werd een nieuwe grote vitrinekast bijgebouwd, en wordt een verse verflaag aangebracht. Dit alles eenmaal achter de rug, worden de collecties herschikt en aangevuld met bijzonder interessante stukken die zich nu nog elders in het Zoölogisch Instituut bevinden.

Het belangrijkste objectief hierbij is dat het museum opnieuw een volwaardige didactische functie kan vervullen en dat de collecties optimaal aansluiten bij een aantal cursussen, practica en excursies, vooral binnen de opleiding biologie. In de nieuwe inrichting van het museum zullen de collecties op vijf verschillende manieren worden gepresenteerd.

Eerst en vooral blijft de geordende weergave van de diversiteit van de dierenwereld volgens de meest recente inzichten gehandhaafd. Om hierbij de verschillende protostome organismen (groepen vanaf de kwallen tot en met de geleedpotigen) beter te kunnen weergeven zullen juist deze in de nieuwe vitrinekast worden geplaatst. Deze kast staat rug aan rug met de huidige kast met deuterostomen (van zakpijp tot zoogdier). De indrukwekkende schelpencollectie zal op een zeer overzichtelijke manier en met aangepaste verlichting worden gepresenteerd.

Een tweede reeks kasten op het gelijkvloers richt zich vooral op een aantal thema's, processen en stelsels. Zeven menselijke embryo's die de ontwikkeling van de eerste 30 weken illustreren vormen een recente aanwinst.

Onder nieuwe centrale koepels zal worden ingezoomd op

kenmerken die aangewend worden om diergroepen van elkaar te onderscheiden. Daarnaast zal een selectie van bijzondere organismen worden gepresenteerd, elk met hun eigen verhaal.

Ten slotte is er het plan om op de gaanderij met behulp van diorama's een aantal groepen organismen voor te stellen in hun ecologische context.

Met deze opstellingen zullen de geïnteresseerden een beter inzicht krijgen in de manier waarop soorten evolutieve verwantschappen vertonen, welke kenmerken doorslaggevend zijn bij systematisch onderzoek, welke adaptaties geëigend zijn voor specifieke omstandigheden en hoe soorten functioneren in een ecologisch verband. Dit alles zal worden aangevuld met illustraties die aangeven hoe verschillende groepen organismen worden verzameld in de natuur en de eerste stappen naar classificatie ondergaan.

Daarnaast zullen ook enkele topstukken beter gepresenteerd worden. De coelacant heeft al een nieuw bewaarmedium gekregen, maar ook de biologie van deze soort wordt op overzichtelijke wijze weergegeven. Verder wordt ook een maquette met de natuurlijke biotoop van deze soort voorbereid. Ook de Groenlandse walvis zal een opknapbeurt ondergaan en dankzij een aangepaste verlichting beter tot zijn recht komen.

Een belangrijke uitdaging bij dit alles is het verzoenen van de didactische functie van het museum met de valorisatie als erfgoed. Daarom is de commissie Academisch erfgoed van de K.U.Leuven vertegenwoordigd in onze museumwerkgroep, verantwoordelijk voor de verdere afwerking van de renovaties.

Het is de bedoeling dat de gerenoveerde museumzaal beter toegankelijk zal zijn voor rondleidingen en tijdelijke tentoonstellingen. Om de ontsluiting te verbeteren zal ook worden gewerkt aan een website met een voorstelling van het museum, de collecties en de tijdelijke tentoonstellingen. Wanneer deze renovatiefase achter de rug is, zullen we je graag langs ditzelfde forum uitnodigen om een kijkje te nemen in het vernieuwde museum.

*Dank aan lezers voor correcties en aanvullingen:  
Arnold De Loof, Geert Vanpaemel, Frans Ollevier.*

Communiceren

is geen exacte  
wetenschap...

maar het werkt wel!

Van goede communicatie kijk je op. Want hoewel het geen exacte wetenschap is, kan communicatie een enorme energie ontwikkelen. En dat is wat Amazing Advertising met de nodige slagkracht wil doen: mensen verrassen, prospecten motiveren, klanten binden. Voor bedrijven (van KMO tot multinational) en organisaties (van vzw tot universiteit).

**Hebt u een campagne, een mailing, een brochure op stapel staan? Neem contact op met Amazing Advertising!**

**AMAZING**  
advertising

Stadsvest 25 - 3012 Leuven  
Tel. 016 28 49 60

[www.amazing-advertising.be](http://www.amazing-advertising.be)



De huidige opstelling van een deel van de collecties in het Zoölogisch Museum. (c) K.U.Leuven-foto B. Vandermeulen.